Atasözleri ve Kalıp Sözlere Katkılar (Emirdağ / Burunarkaç Köyü)

Contributions to the Proverbs And Formulaic Words (Emirdağ / Burunarkaç Village)

Musa Çifci*

Abstract: The aim of the study is to bring the intangible cultural heritage products (proverbs and formulaic expressions) which are falling out of use to the Turkish folklore treasure in a narrow region. “Proverbs and formulaic expressions” are included in UNESCO's definition of intangible cultural heritage. It is important for the preservation of national memory that the idioms, proverbs and formulaic expressions that are among the important elements of the intangible cultural heritage are recorded in the cultural treasury, even if they are not resurrected. The fact that the compiled words are not included in the main sources such as formulaic expressions and proverb dictionaries constitutes the original aspect of the study. For this purpose, the proverbs and formulaic expressions used in Burunarkaç Village of Emirdağ district of Afyonkarahisar province were compiled. In order to obtain the data, “ethnography method” was used in accordance with the qualitative research model. In the ethnography method, a particular group, community lives, beliefs, cultural values are aimed to be revealed. In this study, the researcher is a full participant observer. Attention has been paid to the elimination of subjectivity that may arise from the researcher's experiences. The research data were obtained from the region where the observer (Musa Çifci) himself was a native member. The observer is also the native user of the proverb and formulaic expressions obtained. There are 20 proverbs and 49 formulaic expressions in the study. In order to classify the obtained materials as idioms, proverbs and formulaic expressions, expert opinions were also used in addition to literature definitions. It was agreed that the words included in the data list do not belong to any other group. These compiled materials consist of words that are not found in the literature surveys (proverbs, idioms and formulaic expressions dictionaries). The words that were accepted as the proverb and formulaic expressions were also subjected to similarity search in proverb, idiom and formulaic expressions dictionaries. Full phonetic alphabet was not used in the writing of the words, only vowel lengths and velar n's (ñ), closed e (é), and k> g, t> d variations are shown. A large number of proverbs in the list give advice by describing the principles of doing deeds and creating a perspective for life's practices such as “Su gelene kadar kurbağanın gözü gerilir.”, which could be literally translated as “*The frog's eye is stretched until the water comes.*” Another important part describe the basic qualities of man: “İnat da bir murattır (*Persistence is a wish.*)” Proverbs that preach people the importance of working are also important: “güneş tembelin (aptalın) üzerine doğar (*the sun rises on lazybones.*)” A significant part of the aim to describe a particular situation based on common code: “kardaş değil, kara taş (*not a brother, blackstone.*)” Those which express rebuffing are also common: “Ben onun çobanı mıyım? (*am I the shepherd of him/her?*). Although the proverbs and formulaic expressions obtained for this study are not recorded in written sources, it is accepted that they might be in use in other regions of Turkey as well.

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Prof. Dr. Uşak University, Usak University, Faculty of Education, Department of Social Sciences and Turkish Language Teaching

ORCID 0000-0002-3758-7170

musacifci@gmail.com

Cite as/ Atıf: Çifci, M. (2020). Atasözleri ve kalıp sözlere katkılar (Emirdağ / Burunarkaç Köyü). *Turkish Studies - Language*, 15(2), 659-673. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39819>

Received/Geliş: 19 November/Kasım 2019

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 27 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

Keywords: Proverbs, formulaic expressions, intangible cultural heritage, folklore, Emirdağ

Structured Abstract: The aim of the study is to bring the intangible cultural heritage products (proverbs and formulaic expressions) which are falling out of use to the Turkish folklore treasure in a narrow region. “Proverbs and formulaic expressions” are included in UNESCO's definition of intangible cultural heritage. It is important for the preservation of national memory that the idioms, proverbs and formulaic expressions that are among the important elements of the intangible cultural heritage are recorded in the cultural treasury, even if they are not resurrected. The fact that the compiled words are not included in the main sources such as formulaic expressions and proverb dictionaries constitutes the original aspect of the study. For this purpose, the proverbs and formulaic expressions used in Burunarkaç Village of Emirdağ district of Afyonkarahisar province were compiled. In order to obtain the data, “ethnography method” was used in accordance with the qualitative research model. In the ethnography method, a particular group, community lives, beliefs, cultural values are aimed to be revealed. In this study, the researcher is a full participant observer. Attention has been paid to the elimination of subjectivity that may arise from the researcher's experiences. The research data were obtained from the region where the observer (Musa Çifci) himself was a native member. The observer is also the native user of the proverb and formulaic expressions obtained.

There are 20 proverbs and 49 formulaic expressions in the study. In order to classify the obtained materials as idioms, proverbs and formulaic expressions, expert opinions were also used in addition to literature definitions. It was agreed that the words included in the data list do not belong to any other group. These compiled materials consist of words that are not found in the literature surveys (proverbs, idioms and formulaic expressions dictionaries). The words that were accepted as the proverb and formulaic expressions were also subjected to similarity search in proverb, idiom and formulaic expressions dictionaries.

Full phonetic alphabet was not used in the writing of the words, only vowel lengths and velar n's (ñ), closed e (é), and k> g, t> d variations are shown. A large number of proverbs in the list give advice by describing the principles of doing deeds and creating a perspective for life's practices such as “Su gelene kadar kurbağanın gözü gerilir.”, which could be literally translated as “*The frog's eye is stretched until the water comes.*” Another important part describe the basic qualities of man: “İnat da bir murattır (*Persistence is a wish.*)” Proverbs that preach people the importance of working are also important: “güneş tembelin (aptalın) üzerine doğar (*the sun rises on lazybones.*)” A significant part of the aim to describe a particular situation based on common code: “kardaş değil, kara taş (*not a brother, blackstone.*)” Those which express rebuffing are also common: “Ben onun çobanı mıyım? (*Am I the shepherd of him/her?*).”

In order to determine the authenticity of the words in the study, the formulaic phrases and proverbs determined were subjected to literature review from the main written, printed and digital sources. Those previously mentioned in these sources are not included in the dictionary. However, those which have differences in meaning or form have been explained and included in the dictionary. Similar dictionaries and abbreviations are given in the appendix with the title “Bibliography of Similarity”. In order to determine the type of the data experts have been asked for their opinions. However, some formulaic phrases can be criticized for being slang and vulgar. Even if so, it must be taken into account that these formulaic phrases live in the spoken language of the people.

Although the proverbs and formulaic expressions obtained for this study are not recorded in written sources, it is accepted that they might be in use in other regions of Turkey as well.

It is seen that the proverbs and formulaic phrases depict the human holding and behaviors, temperaments, understanding of life and their perspectives to life in a remarkable way. An important part of formulaic phrases effectively describe the place, the person, the situation. The abundance of words that express rebuffing and heart breaking is also noteworthy. Another group of words with a high frequency is the ones that express ridiculousness. In the proverbs and the in the words with animal figures, no certain animal predominantly stands out. The animals found were insect, bear, dog (2 words), eagle, mule, crow, fox, pig and sheep.

Proverbs generally emphasize “habits, work, knowledge, perspective to life, human and human situations”. A large number of proverbs here are warning and advise caution.

In the study, 49 formulaic phrases and 20 proverbs which were not included in the proverbs and dictionaries were recorded in the rich vocabulary of Turkish. The words that constitute important elements of the intangible cultural heritage and obtained through long-term observation, which will be lost by the withdrawal of the people who use it, are recorded. It is worth keeping these words in a way that they reflect the cultural forms and perspectives of a certain period, even if they will never be used.

Keywords: Proverbs, formulaic expressions, intangible cultural heritage, folklore, Emirdağ.

Öz: Çalışmanın amacı, dar bir bölgede, kullanımdan düşmekte olan somut olmayan kültürel miras ürünlerinin (atasözü ve kalıp sözler) Türk folklor hazinesine kazandırılmasıdır. “Atasözleri ve kalıp sözler”, UNESCO’nun somut olmayan kültürel miras tanımı kapsamında da yer almaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın önemli unsurları arasında bulunan deyimler, atasözleri ve kalıp sözlerin, yaşatılmak için olmasa bile, kültür hazinesinde kayıt altına alınması, millî hafızanın korunması bakımından önem taşımaktadır. Derlenen sözlerin, kalıp sözler ve atasözü sözlükleri gibi belli başlı kaynaklarda yer almamaları nedeniyle yazıya geçirilmeleri, çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Bu amaçla, idari bakımdan Afyonkarahisar ilinin Emirdağ ilçesine bağlı Burunarkaç Köyü’nde kullanılan atasözleri ve kalıp sözler derlenmiştir. Verilerin elde edilmesi için nitel araştırma modeline uygun olarak “etnografi yöntemi” kullanılmıştır. Etnografi yöntemiyle, belli bir grubun, topluluğun yaşayışlarını, inançlarını, kültürel değerlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu çalışmada araştırmacı, tam katılımcı gözlemci durumundadır. Araştırmacının yaşantılarından kaynaklanabilecek öznelliklerin ayıklanmasına dikkat edilmiştir. Araştırma verileri, gözlemcinin (Musa Çifci) bizzat kendi yaşadığı, doğal bir üyesi olduğu bölgeden elde edilmiştir; gözlemci, aynı zamanda elde edilen atasözü ve kalıp sözlerin doğal kullanıcısıdır. Çalışmada 20 atasözü, 49 kalıp söz yer almaktadır. Elde edilen materyallerin deyim, atasözü ve kalıp söz olarak tasnif edilmesinde literatür tanımlamalarının yanı sıra uzman görüşüne de başvurulmuştur. Veri listesine dahil edilen sözlerin başka bir söz grubuna ait olmadıkları görüş birliği ile kabul edilmiştir. Derlenen bu materyaller, yapılan alan literatürü taramalarında (atasözü ve kalıp söz sözlükleri) rastlanmayan sözlerden ve oluşmaktadır. Atasözü ve kalıp söz olarak kabul edilip çalışmaya dahil edilen sözler, ayrıca deyim sözlüklerinde de benzerlik taramasına tabi tutulmuştur. Sözlerin yazımında tam fonetik alfabe kullanılmamış, sadece ünlü uzunlukları ve art damak n’leri (ñ), kapalı e (é), ve k>g, t>d değişimleri gösterilmiştir. Listede yer alan atasözlerinin önemli bir kısmı hayatın pratiklerine yönelik iş tutma ve bakış açısı oluşturma ilkelerini tasvir ederek öğütlemektedir: “Su gelene kadar kurbağanın gözü gerilir; suyunu tuzunu ver gıdasını havadan alır; eşiğini döğmeyen paltınını döver” gibi. Bir diğer önemli kısmı ise insanın temel niteliklerini anlatmaktadır: “İnat da bir murattır; kadının bildiğini kadın da bilir.” gibi. Çalışmayı öğütleyen atasözleri dikkatimizi çekmektedir: “Allah iş kaygısı versin, düş kaygısı vermesin; canavar erindiği gece yedi ağıl dolaşır; güneş tembelin (aptalın) üzerine doğar.” Kalıp sözlerin ise önemli bir kısmı belli bir durumun ortak koda dayalı olarak tasvir edilmesini amaçlamaktadır: “Kardaş değil, kara taş; kelp kuyruğunu kanırdı; o değilden sor; yavan yaşık geçinip gidiyoruz.” Tersleme, uyarma, azarlama işlevi görenler de sayıca az değildir: “Ayı mı oynatıyorlar; babanın başını ye; ben onun çobanı mıyım.” Elde edilen atasözü ve kalıp sözlerin yazılı kaynaklarda yer almamakla birlikte, Türkiye’nin başka bölgelerinde de kullanılıyor olabileceği kabul edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Atasözü, kalıp söz, somut olmayan kültürel miras, folklor, Emirdağ

Giriş

UNESCO son yıllarda kültürel miras kavramı (cultural heritage) algısını değiştirerek *somut olmayan kültürel miras* kavramı altında yaşayan ifadeleri, anlatımları da atalarımızdan devreden kültür hazineleri içerisinde değerlendirmiştir (<https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage>, 2019). Bu bağlamda halkın duyuş ve düşünüş biçim ve sınırlarını yansıtan deyimler, atasözleri ve diğer kalıplaşmış sözler somut olmayan kültürel mirasın korunması, yaşatılması ve kayıt altına alınması gereken önemli unsurlarıdır. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının, çağımızın hızla değişen popüler kültürü içerisinde ait oldukları toplumların hazinelerinden kayıp gitmeleri, önemli bir duyuş ve düşünüş kaynağını götürmüştür. Oğuz’un (2009), vurguladığı değer değişimi de bu durumu yerinde örneklemektedir:

“Yaptığımız çalışmalarda ulaştığımız sonuçlar olarak genç kuşaklar, kendi mitolojilerinden, tarihlerinden, hikâyelerinden, masallarından veya efsanelerinden kaynaklanan kahramanları referans kaynağı olarak kullanamamaktadırlar. Yani Nardaniye Hanım gibi güzel olmak, Kerem gibi sevmek, Ferhat gibi dağları delmek, Köroğlu gibi zenginden alıp fakire vermek veya Hızır gibi yetişmek artık yaygın ve ortak bir kültür alanı oluşturmamaktadır. Buralardan esinlenen kültürel üretimler karşımıza çıkmamaktadır.” (Oğuz, 2009: 11)

Somut olmayan kültürel miras unsurları, diğer somut unsurlar (anıtlar vb.) gibi kısa sürelerde meydana getirilemediğinden kaybedildiklerinde de yerlerinin doldurulması hemen mümkün olmamaktadır. Bir deyim, atasözünün, halk anlatısının oluşabilmesi için tarihselliğe ihtiyaç vardır. Hiçbir toplum, böyle içinde zamanın katkısını barındıran değerini kaybetmek istemez. Bu nedenle, halkın birikimlerinin yaşatılmasında, anlaşılmasında, işlenmesinde yarar bulunmaktadır. Toplumun sosyal değer yargılarının, dünyaya bakış açılarının belirlenebilmesinde atasözlerinin ve deyimlerin bilinmesine ihtiyaç vardır (Aksan, 1995: 406).

Ağız çalışmalarının içerisinde çoğu zaman düzensiz olarak yer almalarının dışında yörelerden atasözü, kalıp söz ve deyim derleme çalışmalarına (Aliyeva, 2001; Torun, 2004; Yalçın, 2012; İbrahim, 2014) pek rastlanmamaktadır. Esasen, ağız çalışmaları amacıyla yapılan derlemelerde kısa süreli ziyaretler, bazı sözlere ulaşmak için yeterli olmamaktadır. Tema ve konu sınırlılıkları da istenen düzeyde kalıp söz ve atasözüne erişime izin vermemektedir. Bununla birlikte belli başlı eserlerin atasözü ve kalıp söz varlıkları, sıkça işlenen konular arasındadır. Anadolu’nun pek çok yöresinden deyimler, atasözleri ve kalıp söz varlıklarının derlenerek incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Atasözlerinin ve kalıp sözlerin sınırlarının ne olduğu, yapıları ve anlamları bakımından nasıl değerlendirilebilecekleri, özellikle deyimlerin ve atasözlerinin hangi ölçütlere göre birbirinden ayrılması gerektiği, çoğu araştırmacının üzerinde çeşitli fikirler yürüttüğü, henüz sonuçlanmamış müzmin bir akademik tartışmanın konusu olmaya devam etmektedir (Hatiboğlu, 1964; Altun, 2004; Sinan, 2000; Parlatır, 2008; Tan, 2013; Gümüşatam, 2012; Akyalçın, 2013). Çalışmanın herhangi bir alt problemini oluşturmadığından atasözlerinin ölçütleri, deyimler ve diğer kalıp sözlerle benzerlik ve farklılıkları tartışılmamıştır.

Kalıp Sözcükler

Atasözleri ve deyimler gibi kullanılan fakat tam olarak işlevlerine uygun şekilde adlandırılmadığı düşünülen “kalıp sözler”in birden fazla kelimeden (multi-words) meydana geldiği (Philip, 2007: 1; Schmitt, 2007: 6), yapıyı oluşturan kelimelerin bir bileşik meydana getirdiği, tek başlarına ya da sözlük anlamlarından farklı düşünce ve ifade değeri taşıdıkları (Richards ve Schmidt, 2012; Soehn, 2006: 11) bilinmektedir.

Kalıp sözler (formulaic expression, fixed expression, formulaic sequences, formulaic language) deyimler kadar dilin etkileyici yapılarını oluşturmaları da daha çok günlük hayatın ifade pratiklerinin güçlendirilmesi, renklendirilmesi bakımından önem taşırlar. *Günaydın, Allah esirgesin, sözüm meclisten dışarı* gibi kalıp sözler, tam bir sosyal mutabakata tabi olduklarından etkili ve amaca uygun iletişimin gerçekleşmesinde önemli rol oynarlar. Bir iletişimde en az gramer ve diğer kelimeler kadar önemli görev görürler (Wood, 2015: 3). Kalıp sözler, hem konuşmacının hem de dinleyicinin iletişim sürecindeki anlaşma ve düşüncelerine kolay ifadeler bulma işlemlerini kolaylaştırır (Kecskes, 2016: 7).

Kalıp sözleri Aksan’ın (1996) *ilişki sözleri* olarak adlandırması onların ortak kodlamaya dayalı olarak diyaloglardaki ilişki düzenleyici rollerine vurgu yapma amacıyla olmalıdır: “... dilbilimde kalıp sözler ya da ilişki sözleri adı verilen öğeler – tıpkı deyimler ve atasözleri gibi – bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır.” (Aksan, 1996: 190)

Toplumun şekillendirdiği kalıp sözler, çoğunlukla o toplumun duyuş ve düşünüş sınırları içerisinde etkili işlevler görmektedir. Elbette, kalıp sözlerin de temel gramer kategorileri gibi başka dillerde ve kültürlerde karşılıkları bulunmaktadır (Ersoy Yazıcı, 2011:10); ancak, bir şekilde diğer dil ve kültürlerde karşılık işlevi olmasına rağmen anlam derinliğinin yakalanması çok güç olan sözlerdir (Bulut, 2012: 1119). Söz gelimi masallardaki kalıp sözler, bambaşka bir işleve ve anlam yapısına sahiptir (Sakaoğlu, 2014:1354). *Evvel zaman içinde kalbur saman içinde* sözünü başka bir dil ve kültür dairesine kayıpsız taşımak mümkün değildir.

Kalıp sözlerle ilgili akademik çalışmalarda yapılan tanımların ortak noktası, bu sözlerin “birden fazla kelimededen oluşması, yeni bir işi ya da durumu ifade etmesi, kalıplaşması, zengin bir iletişim kültürü dokusunu yansıtmaları”dır (Alali, Schmitt, 2012: 153; Özdemir, 2015: 287). Bu sözler de deyimlerin tanımına benzer şekilde, “Birden fazla kelimenin tek bir işlev için bir araya gelmesiyle oluşan dil yapıları” (Alali, Schmitt, 2012) olarak tanımlanabilir.

Türkçede kalıp sözlerin incelendiği çalışmalarda şunlara benzer örnekler, kalıp sözler olarak değerlendirilmektedir: *Günaydın, iyi akşamlar, iyi yolculuklar* (Gökdayı, 2008: 101); *sizden iyi olmasın, su verenlerin çok olsun* (Baş, 2011:52). Bu tür sözler, deyim (idiomatic) karakteri göstermemekle birlikte özellikle biçimsel yapıları bakımından deyimlerin ve atasözlerinin özellikleriyle benzerlik göstermektedir.

Çalışmada yer alan kalıp sözler, yazı dilinde örnekleri bulunanlar (Gökdayı, 2008) kadar yaygın olarak bilinen kalıp sözlerden değildir. Bunların pek çoğu özel ortamlarda, daha dar ve samimi diyaloglarda (colloquation) iletişimi kolaylaştıran kalıplaşmış dil ve kültür yapılarıdır. Kalıp sözlerin anlam ve yapı bakımından sınıflandırıldığı çalışmalar bulunmaktadır (Gökdayı, 2008; 2011). Burada yer alan kalıp sözler de bu sınıflamalar içerisinde değerlendirilebilecektir.

Kalıp söz ve atasözlerinin eğitim-öğretimdeki önemi

Kalıp sözlerin (deyim, atasözü, kalıp söz vd.) hem ana dilini öğrenenlerin (L1), hem de bir yabancı dili (L2) öğrenenlerin kelime hazinelerinde bulunması pek çok bakımdan güçlü bir dil kazanımını sağlayacağı düşünülmektedir (Temizyürek, Shirazi, 2018: 338-339; Uzdu Yıldız 2017: 131; Celce-Murcia vd. 1995: 17). Dilin etkin biçimde öğrenilmesinde kalıp sözler ve diğer yapılar merkezi bir rol oynamaktadır (Rogers vd. 2014). Hedef dilin deyimlerini ve kalıp sözlerini öğrenmek, aynı zamanda o dilin temsil ettiği ya da o dille temsil edilen kültürün anlaşılmasını kolaylaştıracaktır (Taki, Soghady, 2013: 825). Dil öğretiminin kültür öğretiminden bağımsız olmadığı bilinmektedir. Kalıp sözler, dildeki yaygın kullanımları, dilin daha derin ifade imkânlarını ortaya koymaları, onu kullananların duyuş ve düşünüş biçimlerini daha anlaşılır düzeye çıkarmaları gibi nedenlerden dolayı hem ana dilinin hem de yabancı bir dilin içselleştirilerek öğrenilmesini sağlamaktadır.

Kalıp sözlerin sadece doğal konuşucularla sosyal mesafeyi yakınlaştırdığı, akademik okuma ve yazma becerilerinin öğretiminde önemli bir işlev görmediği (Ramonda, 2016: 141) görüşlerine rağmen ana dilinin tüm beceri alanlarında doğru anlatma, anlama ve düşünme için kalıplaşmış sözlerle ihtiyacımız vardır (Fingon, Jimenez, 2017: 19; Wright, 2002: 9); yabancı dili öğrenmede de aynı şekilde ihtiyacımız olacaktır. İkinci dil öğretiminde pek çok kalıp sözün, özellikle kültürel kökleri daha derin olan mecazların, kazanılması süreci birtakım zorluklar içermektedir. Ancak, atasözleri ve basit kalıp sözlerin öğretilmeleri, deyimler kadar güçlük oluşturmamaktadır (Aydın, Katırcıoğlu ve Karaca, 2017: 71; Taki, Soghady, 2013: 825).

Kalıp sözlerin sadece kayıt altında tutulup korunmaları tek amaç olmamalı; kuşaktan kuşağa aktarılmasının doğru ve etkili yol ve yöntemlerinin bulunması araştırılmalıdır. Kalıp sözler, okul ortamında ve diğer örgün öğretim ortamlarında öğrenilebilir ancak bu sözleri en etkili biçimde öğrenmenin yolu, doğal konuşma ortamlarında işitip kodlayarak (İlhan, 2017: 405) kullanmakla mümkün olabilir. Bu güçlü ifade formları, hikâye anlatı geleneği içerisinde kolaylıkla çocuklara aktarılabilen idi. Ancak, aile yapılarının geniş aileden çekirdek aileye dönüşmesi, bu geleneği

hemen hemen yok etmiştir. Bununla birlikte modern öğretim teknolojilerinden yararlanılarak da kültürün önemli köklerini oluşturan masal ve hikâyeler yoluyla aktarılması mümkündür. Söz gelimi, deyimlerin multimedya araçları ile geleneksel anlatı yöntemlerinden daha etkili şekilde öğretildiği belirtilmektedir (Li, Hew, 2017: 465).

Kalıp sözlerin de tıpkı diğer kalıplaşmış sözler (deyimler ve atasözleri) gibi iletişimin önemli öğeleri olmalarının yanı sıra sinir sisteminin anatomisi ile doğrudan ilişkili oldukları belirtilerek afazi gibi bazı dil bozukluklarının tedavisinde değerlendirilebilecekleri vurgulanmaktadır (Stahl, Van Lancker Sids, 2015: 1-4).

Atasözleri herhangi bir durumun tasvirî ifadesinden çok didaktik ve fikrî yönleriyle ön plâna çıkmaktadırlar (Elçin, 1998: 625; Parlatır, 2008: 41; Erenoğlu, 2007: 1151; Akyalçın, 2012: 17; Hatiboğlu, 1964). Özlü söz olarak tanımlanmalarındaki (Altaylı, 2010: 127; Çotuksöken, 2004: 10) “öz” kavramı, anlatım kalıbının kısalığının yanı sıra içeriğinin önemli bir düşünceyi yoğunlaştırarak aktarmasını da ifade etmektedir. Aksan’a göre (1995: 362), atasözleri, milletin kendi deneyimleriyle, bilgeliğiyle oluşturulmuştur ve o milletin hayata bakış kodları hakkında önemli ipuçlarını barındırırlar.

Atasözleri, eski zamanlarından günümüze (Şahbaz, 2012: 253) eğitim – öğretimin önemli materyallerinden birini oluşturmaktadır. Öğretmenlerle (Aydın, 2013: 186) ve öğrencilerle (Tepeli, Arıcı, 2012: 232) yapılan çalışmalarda, atasözlerinin gereği kadar bilinmediği ve uygun biçimde kullanılmadıkları bulgularıyla karşılaşılmaktadır. Atasözleri başta temel dil becerilerinin kazanılması (Baş, 2002: 68; Aydın, 2013: 188) olmak üzere tüm derslerde kazanımlara etkili şekilde ulaşmaya, milletin sahip olduğu değerlerin aktarılmasına (Mindivanlı vd., 2012: 99) yardım edecektir. Coğrafya derslerinde doğa için söylenmiş atasözleri, öğrencilerin ilgilerini ve kalıcı öğrenmelerini kolaylaştırabilecektir (Gülüm, 2009: 58; Bulut, 2013). Atasözlerinin ve deyimlerin farklı öğrenim düzeyindeki öğrenciler tarafından algılanma ve anlamlandırılma biçimlerinin de incelenmesiyle (Uçar, 2005) bu kalıp sözlerin eğitim-öğretimde daha bilinçli olarak değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan etnografi (kültür analizi) yöntemi kullanılmıştır. Etnografi yöntemi, katılımcı gözlemlerle uygulanmaktadır; araştırmacı, gözlem alanında uzun süre çalışarak toplulukların, grupların yaşayış biçimlerini, inançlarını, kültürel değerlerini yakından izler ve bu değerleri ortaya çıkarmayı amaçlar (Alvesson, 2003; Saban, Ersoy, 2016). Doğrudan gözlemler araştırmacının bütüncül yaklaşmasına, keşfediciliğine, bağlamı daha iyi anlamasına yardım eder (Patton, 2014, 262). Çalışmada, araştırmacının uzun yıllara dayanan gözlem ve yaşantılarının elde edilen verilerin güvenilirliğini yükselttiği düşünülmektedir.

Araştırma mahalli: Burunarkaç Köyü’nün tarihçesi ile ilgili olarak elimizde sağlıklı bir bilgi bulunmamaktadır. Bildiklerimizin önemli bir kısmı, köyün yaşlılarının eskiden beri anlatageldiklerinden oluşmaktadır. Bu bilgiler ise birbirleriyle tutarlılık göstermemektedir. Bir anlatıma göre Emirdağ ilçesinin batısında bulunan (Ankara – İzmir karayolu üzeri) Gömü kasabasının Güneybatısına yerleşip oradan daha sonra dağılan “Asi Yozgat” köyünden, başka bir anlatıya göre de şimdi bulunduğu mevkiinin yaklaşık dört kilometre güneydoğusunda bulunan Gedikevi Köyü’nde dağılma olduğu anlatılmaktadır. “Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin 69 numaralı Şikayet Defteri’nin 171. sayfasında ise “*Keçili ve Söğüt Reâyâsı*”ndan olarak tarif edilmektedir: “*Bursa’da bulunan Merhum Sultan Murad Han vakıfları reâyâlarından Keçili ve Söğüt yurtları reyâsı Ordu-yuHumâyuna gelip, Barçınlı kazasındaki Samanlı Dağı yaylası diye bilinen resmî defterde “sâhib-i arza hasıl” (yerin sahibine vergisi verilecek) yazılmış ve eskiden beri kullanageldikleri yaylaya Han-ı Cedid ahalisiyle birlikte öteden beri koyun ve sair davarlarıyla çıkıp ...Evâsıt-ı Rebüülevvel 1126 H. / 31 Mart 1714) M.*” (Başbakanlık Arşivleri Daire Başkanlığı, 1714). Bahsedilen “Samanlı Dağı Yaylası” on sekiz köye ait olup, bu köylerden birisi de Burunarkaç Köyü’dür. Buradaki bilgiler köyün tarihçesini açıklamaktan uzaktır.

Köy, bazı kaynaklarda “Boynuyogunlu Oymağı”nın Hacı Ali Bey Obası’na mensup olarak gösterilmektedir (<http://www.emirdag.com.tr/index.php/ahmet-urfal/5960-boynuyogunlu-oymag>, 2018). Derleme sürecinin başlangıcında yaklaşık 200 olan nüfusu hâlihazırda 20 kişiye kadar düşmüştür. Bu nüfusun da çok yakın bir gelecekte göç ve başka doğal nedenlerle köyü terk edeceği öngörülebilir.

Sınırlılıklar: Elde edilen veriler, Burunarkaç Köyü ile sınırlandırılmıştır; başka yakın ve uzak yerleşimlerden çalışmaya veri dâhil edilmemiştir. Benzerlik taraması, ilgili kaynakça ile sınırlıdır.

Verilerin elde edilmesi ve incelenmesi: Çalışmanın verileri, Afyon İline Bağlı Emirdağ ilçesinin Burunarkaç Köyü’nden elde edilmiştir. Çalışmada yer alan atasözleri ve kalıp sözler, araştırmacını ve aynı zamanda kaynak kişinin (Musa Çifci- 54) bugüne kadar araştırma mahallinde duyduğu, kullandığı ve doğrudan gözlemlediği verilerdir. Sözlerden bazıları tanımlandıktan sonra eksik ya da yanlış anlamaya mahal bırakmamak amacıyla (Sakaoğlu, 2001) bağlamı içerisinde örneklendirilmiştir; bazıları ise kullanım örneği olmadan anlaşılabilirlikleri düşünülerek sadece tanımlanmıştır. Madde başı olan bazı kaba sözler nokta kullanılarak yarı örtülmüştür.

Elde edilen verilerin atasözü ve kalıp söz olarak sınıflandırılmasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Derlenen bu veriler, yayımlanmış derleme çalışmalarında rastlanmayan atasözü ve kalıp sözlerden oluşmaktadır. Madde başı sözler ölçünlü Türkçe ile yazılmış, örnek kullanımların yazımında ise özgün söyleyişlerin yansıtılması amacıyla, ünlü uzunlukları ve art damak n’leri (ñ), kapalı e (é), ikiz ünlüler ve k>g, t>d değişimleri gösterilmiş; fonetik alfabenin tamamı kullanılmamıştır. Elde edilen sözlerin yazılı kaynaklarda yer almamakla birlikte, Türkiye’nin başka bölgelerinde de kullanılıyor olma ihtimali kabul edilmektedir.

Çalışmadaki sözlerin özgünlüğünü belirlemek amacıyla, tespit edilen kalıp söz ve atasözleri, belli başlı yazılı, basılı ve dijital kaynaklardan benzerlik taramasına tabi tutulmuş, daha önce bu kaynaklarda yer almış olanlar sözlüğe dahil edilmemiştir; ancak, biçim ya da anlam farklılığı bulunanlar, açıklanarak sözlüğe dahil edilmiştir. Benzerlik taraması yapılan sözlükler ve kısaltmaları “Benzerlik Kaynakçası” başlığı ile ekte verilmiştir. Bu kaynakların taranma için seçilmesinde (ÖAA hariç) son yayınlar olmalarına dikkat edilmiştir; çünkü son yayımlanan sözlükler, kendinden öncekileri de önemli ölçüde taramış olmaktadır.

Elde edilen verilerin hangi söz türünden (deyim, atasözü, kalıp söz) kabul edilecekleri, alan uzmanlarının görüşüne başvurularak belirlenmiştir.

Kalıp Sözler

acıktıysan acık ye, derelerde böcek ye: Acıktığımı belirten kimsenin açlığının önemszenmediğini ifade eden alaylı cevap sözü.

adı batasica: Bir kimsenin soyunun sopunun tükenmesini dileyen ilenme sözü: “*Adı batasica (lar), bizim düzenimizi derneğimizi darmada:n ettiler.*”

alçak duvardan düş: Kişiye zarar gelmesini istemeyen sevgi yollu beddua etme sözü. Genellikle diğer sevgi yollu beddua etme sözleriyle birlikte sıralı olarak kullanılır.

ayı mı oynatıyorlar: Bir olay üzerine gereksiz toplanan kalabalığı dağıtmak için söylenen söz. “*Haydi dağılın bakalım! Ayı mı oynatıyorlar?*”

babanın başını ye: Yemek beğenmeyip ne yiyeceğini şaşırانlar için kullanılan söz. “*Onu yeme bunu yeme, babanıñ başını ye!*”

ben onun çobanı mıyım: Birisinin nerde olduğu sorulduğunda bilmeyenin verdiği alaylı cevap sözü.

bittiği başıyla: Gücü ve etkisi olmayacak kadar zayıf olduğu halde. “*Bitdiği başıyınan bana karşı geliyo!*”

bizim kapıda yallanıp başka kapıda ürüyor: Kendisini hoş karşılayıp ağırlayanların yerine kendisine iyi davranmayanların işini yapan kimseler için söylenen söz.

boşan da semerini ye: Yediği yemeği azımsayıp daha fazla yemek isteyenlere söylenen söz. “*Daha da mı doymadıñ? Boşan da semeriñi yi!*”

çenesi çekilesice: Gereksiz biçimde çok konuşan kimseler için azarlama amacıyla söylenen söz.

delinin g.tünü bellediği gibi¹: Aynı lüzumsuz beden hareketini sıkça yapanlara söylenen tembih sözü: “*Deliniñ g.tünü bellediği gibi ikide bir ayağıñı sallayıp durma!*”

derini mi tuzlayacaksın: Yemeğine çok tuz atanlar için söylenen söz. “*Ne kadar çok tuz attıñ; deriñi mi duzlayacaksıñ?*”

doydum yarabbi şükür, doymayanın yüzüne tükür: Çoğu zaman çocuklara yemekten sonra şükretmeyi ve kanaatkârlığı öğretmek amacıyla mizah katılarak söylenen kalıp söz: “*Hadi çocuklar doydunuz, şükür deyip galkıñ. – Doydum Yarabbi şükür, doymayanıñ yüzüne tükür.*”

el akıllı: Başkalarının sözüne göre hareket eden kimse.

eli maşalı: Aile içerisinde otorite sahibi olan kadınlar için kullanılan söz.

g.tünden akıllı: Mantıksız, tutarsız iş yapan ya da konuşan kimse için söylenir. “*O g.tünden akıllı ne dediğini bilmiyor.*”

hayrın karşı gele: Gördüğü rüyayı anlatmak üzere konuşma başlatan kişinin “Hayrola.” cevabını karşılamak amacıyla söylediği söz. “*-Bu gice bir düş gördüm. –Hayrola. – Hayrıñ garşı gele.*”HGTKS’de bu söz “hayrın karşı gelsin” biçimiyle yer almaktadır.

kardaş değil kara taş: İyilik ve yardımdan çok, zararı dokunan kardeşler için söylenen sitem sözü.

kaynanan ölsün: Kişiye zarar gelmesini istemeyen sevgi yollu beddua etme sözü.

kelp kuyruğunu kanırdı: Yemek yedikten sonra doydüğünü belli eden kimseye söylenen ya da kişinin kendi doyunluğunu belirttiği söz.

kırk katır mı kırk satır mı: Şiddetli bir cezanın kaçınılmazlığını belirten söz: “*Seniñ suçuñ çok büyük; kırk gatur mı istersiñ, kırk satır mı?*”

merhabayn: Bir kimsenin kendisine merhaba diyen grubu topluca selamlama sözü.

millik içine sinsin: Oyunda, karşı tarafın hile yaptığından şüphelenenlerin sitem olarak söyledikleri söz. “*Eğer hile yaptıysan millik içiñe siñsiñ!*”

narasın: Hâl hatır sorma sorusuna verilen “*Çok da iyi değilim.*” anlamında kalıp cevap sözü.

nasılolsun işte: bkz. “*narasıñ*”

ne baba sarıyor: Bir başkası için, durumunun iyi olduğunu belirtmek için söylenen söz: “*Ona ne baba sarıyor; evi var damı var.*”

¹ - Bu gibi bazı kalıp sözlere argo ya da kaba oldukları eleştirisi yapılabilir; ancak, öyle olmuş olsa bile bu kalıp sözlerin halkın konuşma dilinde yaşıyor olmaları da dikkate alınmalıdır.

ne has geldin: Çoktandır uğramayan birisinin gelişine şaşırma ve merakı belirten kalıp soru sözü: “*Hayırdır, sen bize uğramazdın; ne has geldin?*”

ocağı sönesice: Soyu soku yok olsun anlamında ilenme sözü.

o değılden sor: Bir durumun ne olduğunu, kimseye belli etmeden soruşturup öğrenmeye çalış. “*Git bak bakalım; o da:lden bi sor.*”

olacaksa uza git, olmayacaksa büzü kal: Kol karışlanarak fal bakma esnasında söylenen söz.

ondan da ye bundan da ye, çuvaldaki undan da ye: Acıkmış kimseye yiyecek çok şey olduğunu anlatan söz.

ölü karga gözünü oysun: Sevgi ve alay yollu beddua etme. Genellikle diğerk sevgi yollu beddua etme sözleriyle birlikte sıralı olarak kullanılır.

ömrün uzun düğünün güzün olsun, düğününde kalburla su taşıyayım: Bir iyiliğink karşılığı olarak hafif latife yollu söylenen dua sözü.

rüyanda mı gördün: Sabahın erken vaktinde alışılmadık bir iş yapan kimselere söylenen söz: “*Sabah sabah halvalı dürüm mü yinir? Rüyañda mı gördün?*”

sacı düzene koyduk hamur tükendi / evi düzene koyduk ömür tükendi: Hiçbir şeyin tamam olmadığını, hayatta bir şeylerin hep eksik kaldığını ifade eden söz.

sen bir garip abdalsın gümüşlü zurna neyine: Sahip olunanlara, eldekilere göre hareket etmeyi öğütleyen söz.

su verenin çok olsun: Kendisine su getiren kimseye söylenen söz:

taşın kökünü ye: Yemek beğenmeyen, ne yiyeceğine karar veremeyen kimselere kızgınlıkla söylenen söz.

tıkırdayıp gidiyoruz: Hâl hatır sorma sorusunun karşılıklarından biri olan söz: “*-İşler nasıl gidiyor? – Tıkırdayıp gidiyoruz işte.*”

tilkinin bakır sıçığı yer: Issız, تنها, tilkiden başka kimsenin uğramadığı yer.

turpunan kelem sen miydin gelen: Bir büyüğün yanına varan çocuklara şaka yollu söylenen hoş geldin kalıp sözü.

uykudan kelli başın yastık görmesin: Sevilen bir kimse için söylenen, onun hastalanıp ya da yaralanıp yatağı düşmemesini dileyen alkış sözü

yağ değil yoğurt, ananı derede doğurt: Şaşırma ya da itiraz ifadesi olarak “Yaa!” diyenlere karşılık söylenen söz.

yağlı yere git: Rüzgârdan oluşan hortumun kendisine zarar vermeden zenginlerin olduğu yere gitmesi için söylenen söz.

yattım Allah kaldır beni, boyumca nura bandır beni, sabah erkenden, imanla Kuran’la kaldır / uyandır beni: Çocuklara yatarken söylenen dua sözü.

yavan yaşık geçinip gidiyoruz: Nasılsın sorusuna verilen mütevazı cevap kalıplarından biri; kıt kanaat geçinmeyi anlatan söz.

yeni gelin gibi ne sorutuyorsun: İfadesiz bir yüzle, düşünceli şekilde duran kimseler için kullanılan söz; yeni gelinlerin töre gereğı gülmesinin, neşeli görünmesinin hoş karşılanmamasına atıf olarak kullanılan söz: “*Hayırdır; yeni gelin gibi sorutup duruyorsun...*”

yorgun domuz eğlenmez: Issız, kimsesiz, hiç kimsenin yaşamak istemeyeceği yerler için söylenen söz.

yoz mu güttün çocuk mu avuttun: Gecedan yorgun ve uykusuz kaldığını söyleyen kişiye sorulan retorik soru. “-Çok uykusuzum. –*Yoz mü güttüñ, çocuk mu avuttuñ?*”

Atasözleri

adam şaşırınca karıya bacanak der: Şaşkın insanların ne deyip, ne yapacaklarının belli olmayacağını anlatan söz: MYDS’de “*Şaşırın insan karısına teyze der.*” biçimiyle yer almaktadır.

Allah iş kaygısı versin, düş kaygısı vermesin: Kaygı duymanın, işten çekilen eziyetten daha kötü olduğunu vurgulayan söz.

aş buldun yumul düş, iş buldun ko sıvış: Yemek teklifini geri çeviren ya da teklife karşı tereddütlü davrananlar için fırsatların değerlendirilmesini öğütleyen söz. Taranan sözlüklerde, anlamı aynı olmakla birlikte, “*Baktın iş bir yana sıvış; baktın aş, yumul düş.*” biçiminde verilmektedir (ÖAA, BAAD, MK, İP, MYAS, NATİAS). Türkmen (2017), “*Aş bulunca giriş, iş bulunca sıvış.*” biçimiyle kaydetmiştir.

canavar erindiği gece yedi ağıl dolaşır: 1. Kurdun (canavarın) işinde ne kadar gayretli olduğunu anlatan söz. 2. Bir kimsenin ne kadar isteksiz ve yorgun da olsa bir işi yapması gerektiğini anlatan söz.

erkeğin kılısı iyiden, kadının kılısı ayıdandır: Kılıklı erkeklerin beğenilmemesini eleştiren söz. MYAS’de “*Erkeğin kılısı Ali’den, kadının kılısı ayıdan.*” biçimiyle yer almaktadır.

eşğini döğemeyen paltınını döğer: Asıl işi yapamayanın nafile işle uğraşmak zorunda kalmasını anlatan söz. (Paltın: Eşğin semeri, çulu.)

eşekten düşen kazma kürek, attan düşen yorgan döşek: Eşekten düşmenin attan düşmekten daha kötü sonuçları olacağını anlatan söz. Eşğin daha küçük bir hayvan olmasından dolayı düşme zararının da az olacağı düşüncesine karşı uyarı sözüdür. “*Ummadığın taş, yarar baş.*” sözünün anlamıyla bağlantılıdır. Çok az biçim farkıyla verilen sözün anlamının, NATİAS’ta ilgi dışı genişletildiğini görüyoruz: “*Attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek: Dürüst kimselerin insana bir zararı dokunsa da bu zarar çok büyük olmaz. Ahlaksız ve cahil kişilerin verdiği zararlar ise kolay kolay atlatılmaz.*”. BAAD’da ise yine aynı anlam ve farklı biçimde yer almaktadır: “*Attan düşen ölmüş, eşekten düşen ölmemiş.*” (BAAD).

güneş tembelin (aptalın) üstüne doğar: Erken kalkıp çalışmayanlar, güneş doğduğu hâlde uyuyanlar için uyarı sözü.

inat da bir murattır: İnat etmek de önemli bir isteğe ulaşma çabasıdır. “*-Bu çocuğun vazgeçeceği yok. –Dokunmayıñ ona, inat da bir murattır.*”

kadının bildiğini kadın da bilir: Gerçeğin basit olduğunu, herkesin kolaylıkla anlayabileceğini vurgulayan söz: “*Gadınıñ bildiğini kadın da bilir oğlum, her şeyi biliyoruz ama elimizden bir şey gelmiyor.*”. MYAS’de “*Kadının bildiğini garip de bilir.*” biçimiyle yer almaktadır.

kuyma suyla kuyu sulanmaz: Bir kimsenin bir işi başkalarının zorlama ve desteğiyle yapmasının istenen amaca ulaştırmayacağını anlatan söz: “*Çocuk kendi ders*

çalışacak; bizim dememizle olmuyor. Guyma suyla guyu sulanmaz.” MYAS’de “*Koymayanın kuyu sulanmaz.”* (MYAS, 521) biçimiyle de yer almaktadır. Doğrusunun yine aynı kaynaktan geçen “*koymayan kuyu sulanmaz*” olması gerekir.

ıslanan kurur, ölen çürür: Basit sıkıntıları önemsemenin yersizliğini anlatan söz: “*Yağmırdan kaçmayıñ, ıslanan gurur, ölen çürür.*”

köpek b.k yemekten vazgeçmez: Kötü alışkanlıklardan kolayca vazgeçilemeyeceğini anlatan söz.

sap kubarır, sahibi kabarır / ölçek getirir haberi: Tarladaki ekine bakarak sevinmemek gerektiğini, mahsulün alınıp ölçüldüğünde ne kadar olacağını anlatan söz.

saz dındından azar: Özellikle kötü alışkanlıkların küçük hareketlerle, azar azar başlayarak yerleştiğini anlatan söz: “*Bir kereden bir şey olmaz deme, saz dındından azar.*”(Türkmen, 2017), bu sözü, “*Gereksiz naz edilememelidir.*” olarak anlamlandırmıştır.

sen bir garip aptalsın gümüşlü zurna neyine: Sahip olunanlara, eldekilere göre hareket etmeyi öğütleyen söz: “*Parası yok, bir at daha alacakmış; sen bir garip aptalsıñ gümüşlü zurna neyine.*” MYAS’de “*Sen bir garip Çingene'sin telli/gümüşlü zurna neyine/nene gerek; garip Çingene'nin nesine gerek gümüşlü zurna*” biçimiyle yer almaktadır (MYAS 755, 763).

su gelene kadar kurbağanın gözü gerilir: Dışarıdan gelecek yardımın gerekli faydayı sağlamayacağını anlatan söz.

suyunu tuzunu ver, gıdasını havadan alır: Hayvanlar için en önemli besinin su ve tuz olduğunu belirten söz: “*Otlaklar gurudu, ne yapacağız bilmem. Önemli değil, sen suyunu duzunu vir, hayvan gıdasını havadan alır.*”

uzaktan davulun sesi koygun gelir: Bazı iş ve durumların, uzaktan gözlemleyenler tarafından daha abartılı algılanacağını anlatan söz.

yılanın yüzü soğuk olur: Düşmanın kötülüğünü anlatmak için söylenen söz: “*Onlar bize iyi gözle bakmazlar; yılanın yüzü soğuk olur.*”

Sonuç

Tespit edilen atasözü ve kalıp sözlerin insanın iş tutma ve davranış biçimlerini, mizaçlarını, hayatı kavrama ve hayata bakış açılarını dikkat çekici biçimde tasvir ettikleri görülmektedir: *el akıllı, sen bir garip abdalsın gümüşlü zurna neyine, kadının bildiğini kadın da bilir, köpek b.k yemekten vazgeçmez gibi. Yeri, kişiyi, durumu etkili biçimde tasvir edenler az sayılmaz: güneş tembelin (aptalın) üstüne doğar, erkeğin kılısı iyiden, kadının kılısı ayıdandır, tilkinin bakır sıçığı yer, ne baba sarıyor.* Tersleme, kırıcı biçimde tepkiyi ifade eden sözlerin çokluğu da dikkati çekmektedir: *yeni gelin gibi ne sorutuyorsun, taşın kökünü ye, kaynanan ölsün, g.tünden akıllı, boşan da semerini ye.* Bu tür sözler muhatabı üzerinde olumsuz etki yapmakla birlikte kalıp söz olmalarından dolayı kırıcı etkileri azalmaktadır. Diğer taraftan da söyleyen, kalıp söz yoluyla öfkesini yumuşatarak yatıştırmış olmaktadır. Bir başka sıklığı yüksek görünen söz grubu da alay yollu olanlardır. Atasözleri ve kalıp sözlerdeki hayvan figürleri içerisinde ağırlıklı olarak belli bir hayvan öne çıkmamaktadır. Tespit edilenler: Böcek, ayı, köpek (2 sözde), kartal, katır, karga, tilki, domuz ve koyun.

Atasözlerinde genel olarak “alışkanlıklar, çalışma, bilgi, hayata bakış açısı, insan ve insanî durumlar” vurgulanmaktadır: *köpek b.k yemekten vazgeçmez, canavar erindiği gece yedi ağıl dolaşır, kadının bildiğini kadın da bilir, ıslanan kurur, ölen çürür, eşeğini döğemeyen paltınını*

döğër. Buradaki atasözlerinin önemli bir kısmı uyarı niteliğindedir ve dikkatli olmayı öğütlemektedir.

Bu çalışmayla, atasözü ve kalıp sözler sözlüklerinde yer almayan, onu kullanan insanların hayattan çekilmesiyle kaybolacak olan 49 kalıp söz, 20 atasözü Türkçenin zengin söz varlığına yazılı olarak eklenmiştir. Bu sözler, belli bir dönemin yaşantı biçimini, değer yargılarını, kültür şekillerini daha yakından tanımamızı sağlamaktadır. Düşünme biçimimizi şekillendirici bu söz kalıplarından günümüzde de yararlanmanın yolları araştırılmalıdır.

Kaynakça

- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1984). *Ataözleri ve Deyimler Sözlüğü 3 – Dizin ve Kaynakça*. Türk Dil Kurumu.
- Akyalçın, N. (2012). *Türkçemizin İncileri - Atasözlerimiz*. Eğiten Kitap.
- Akyalçın, N. (2013). Son Dönemde Atasözleri Ve Deyimler Üzerine Yapılmış Çalışmalardan İkisi Üzerine Bir Değerlendime, Ramazan Gülendim” Adlı Yazı Üzerine Açıklama. *Dil Dergisi*, 94-113.
- Alali, F., & Schmitt, N. (2012). Teaching Formulaic Sequences: The Same as or Different From Teaching Single Words? *TESOL Journal* 3 (2), 153-180.
- Aliyeva, M. (2001). Ahıska Türklerinin Ağzında Atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 12(2), 585-590.
- Altaylı, S. (2010). Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar. *Karadeniz Araştırmaları Sayı: 25*, 125-134.
- Altun, M. (2004). Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (Journal of Academic Studies), Mayıs-Temmuz, Yıl: 6(21), 79-91.
- Alvesson, M. (2003). Methodology For Close Up Studies – Struggling With Closeness And Closure. *Higher Education* 46: 167–193., 167–193.
- Aydın, İ., Katırcıoğlu, N., & Karaca, A. (2017). 5 ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Deyim ve Atasözlerini Algılama Düzeyi Üzerine. *International Journal of Language Academy*. Volume 5(6), 57-75.
- Aydın, S. (2013). Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri. *Cyprus International University, Folklor/Edebiyat*, 19(75), 173-192.
- Baş, B. (2002). Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 60-68.
- Baş, B. (2011). Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler. *TÜBAR-XXIX*, 27-61.
- Başbakanlık Arşivleri Daire Başkanlığı. (1714). *69 Numaralı Şikâyet Defteri*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı.
- Bulut, M. (2013). Türkçe Eğitimi Ve Öğretiminde Dil Ve Kültür Aktarımı Aracı Olarak Atasözleri Ve Deyimlerin Önemi. *Turkish Studies*, Volume 8(13), (559-575).

- Bulut, S. (2012). Anadolu Ağzlarında Kullanılan Kalıp Sözler Ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7(4)*, 1117-1155.
- Celce-Murcia, M., Zoltan, D., & Thurrel, S. (tarih yok). Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model with Content Specifications. *Issues in Applied Linguistics*, 6 (2), 5-35.
- Çıfci, M., & Sezer, Ö. (2017). Derleme Sözlüğüne Katkılar (Emirdağ / Burunarkaç Köyü). *Turkish Studies, Volume 12(15)*, 211-232.
- Çotuksöken, Y. (2004). *İlköğretim 1 Deyimler Sözlüğü*. Toroslu Kitaplığı.
- Elçin, Ş. (1998). *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları, 5. Baskı.
- Erenoğlu, D. (2007). Güvâhî'den Günümüze Atasözleri Ve Deyimler. *Turkish Studies Volume 2(4)*, 1150-1167.
- Ersoy, H. Y. (2011). Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 30*, 1-54.
- Fingon, J., & Jimenez, C. (2017). "Cat Got Your Tongue?"; Using English Idioms to Boost Vocabulary Development. *The California Reader, 51(1)*, 17-29.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig, Kış, (44)*, 89-110.
- Gülüm, K. (2009). Coğrafya Öğretiminde Kullanılabilecek Doğa İçin Söylenmiş Türk ve Türkmen (Türkmenistan) Atasözleri Üzerine Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1)*, 51-58.
- Gümüşatam, G. (2012). Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı. *The Journal Of Academic Social Science Studies, 5(7), December*, 357-364.
- Hatiboğlu, V. (1964). Atasözleri ve Deyimler. *Türk Dili, (13)152*, 468-471.
- <http://www.emirdag.com.tr/index.php/ahmet-urfal/5960-boynuyogunlu-oymag>. (tarih yok). 04 02, 2018 tarihinde alındı
- <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>. (tarih yok). Erişim: 04 02, 2019.
- İbrahim, N. (2014). Vrapçište (Makedonya) Türk Atasözleri. *TÜRÜK, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2(3)*, 32-45.
- İlhan, N. (2017). Dil Öğretiminde Kalıp Sözlerin, Şiirin Önemi/Etkisi. *Turkish Studies, 12(22)*, 401-412.
- Kecskes, I. (2016). Deliberate Creativity and Formulaic Language Use. A. C. Eds. Keith Allan içinde, *Pragmemes and Theories of Language Use* (s. 3-20). Springer.
- Li, E., & Hew, H. (2017). Better Learning of Chinese Idioms through Storytelling: Current Trend of Multimedia Storytelling. *The Electronic Journal of e-Learning 15(5)*, 455-466.
- Mindivanlı, E., Küçük, B., & Aktaş, E. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerlerin Aktarımında Atasözleri Ve Deyimlerin Kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1(3)*, 93-101.
- Oğuz, Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği. *Milli Folklor 21(82)*, 6-12.
- Özdemir, C. (2015). Bir Kültür Unsuru Olarak Âşık Edebiyatında Kalıp Sözler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(38)*, 286-294.

- Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I – Atasözleri*. Yargı Yayınevi.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Philip, G. (2007). 'Idioms' To appear in K. Malmkjaer (ed), *The Linguistics Encyclopedia*, 3rd edition. Routledge.
- Ramonda, K. (2016). Bone of Contention: Teacher Beliefs on the Pedagogical Value of English Idioms for Second Language Learners. *Reading Matrix: An International Online Journal*, September, 16(2), 131-143.
- Richards, J., & Schmidt, R. (2002). *Longman Dictionary of Language Teaching & Applied Linguistics*. London: Pearson Education Limited.
- Rogers, J., Brizzard, C., Daulton, F., Florescu, C., Maclean, I., Mimura, K., Shimadaf, Y. (2014). A Methodology For Identification Of The Formulaic Language Most Representative Of High-Frequency Collocations. *Vocabulary Learning and Instruction* 3 (1), 51-65.
- Saban, A., & Ersoy, A. (2016). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Anı Yayıncılık.
- Sakaoğlu, S. (2001). Atasözleri İçin Yeni Bir Kaynak: Örnek Dil Cümleleri. *I. Uluslararası Atatürk ve Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78673/atasozleri>; Erişim: 22.01.2019.
- Sakaoğlu, S. (2008). Türk Dünyası Masallarının Başlangıç Kalıp Sözlerinden 'Bir Varmış Bir Yokmuş' Üzerine Karşılaştırmalı Bir Deneme. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül 2007 Ankara*, (s. 1351- 1364).
- Schmitt, N. (2017). Vocabulary: Principlers and Practice. *English Teaching Professional*, Issue 109, March, 4-6.
- Sinan, A. T. (2000). Türk Atasözlerinde Geçen Deyimler. *Millî Folklor*, 13(51), 136-140.
- Soehn, J.-P. (2006). On Idiom Parts and their Contexts. *Linguistik online* 27, 2(06), 11-28.
- Stahl, B., & Van Lancker Sidtis, D. (2015). Tapping into neural resources of communication: formulaic language in aphasia therapy. *Frontiers in Psychology*, Vol. 6, October, Article 1526, 1-4.
- Şahbaz, N. K. (2012). Atasözleriyle Okuma-Yazma Öğretimi Üzerine Bir Çözümleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 245-258.
- Taki, S., & Soghady, M. (2013). The Role of L1 in L2 Idiom Comprehension. *Journal of Language Teaching and Research*, 4(4), 824-833.
- Tan, N. (2013). Atasözü Deyim Ayrımında Daha Sağlam Adımlara Doğru: Türkiye Türkçesinde Yeni Bir Atasözü ve Deyimler Sözlüğü. *Türk Dili*, CIV(733), 71-77.
- Temizyürek, F., & Shirazi, F. (2018). Fars Dillilere Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Atasözleri ve Deyimlerin Yeri. *International Journal of Language Academy*, 6(1), 337-352.
- Tepeli, Y., & Arıcı, A. (2012). Lise Öğrencilerinin Atasözlerini Kavrama Düzeyleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 223-236.
- Torun, Y. (2004). Dokuztekne Köyü'nden Derlenen Atasözleri Ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 185-192.
- Türkay, C. (2001). *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*. İşaret Yayınları.

- Türkmen, Ö. (2017). *Emirdağ Ağzında Atasözü ve Deyimler*. Emirdağ Belediyesi KültürYayını.
- Uçar, A. (2005). Anket: Üniversite Öğrenciler ve Atasözleri. *Millî Folklor*, 17(67), 63-69.
- Wood, D. (2015). *Fundamentals of Formulaic Language – An Intruduction*. Bloomsburry Publishing.
- Wright, J. (2002). *Idioms Organiser Organised by metaphor, topic and key Word*. Publisher/Global ELT: Christopher Wenger.
- Yalçın, S., & Çalışır, R. (2012). Elazığ Ağzında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme. *TEKE Dergisi*, Sayı: 1(3), 136-157.
- Yıldız, F. U. (2017). Yabancı Dil Olarak Türkçede Kalıp Söz Edinci. *International Journal of Language Academy, Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Özel Sayısı*, 5(2), 129-140.

Benzerlik Taraması Kaynakçası

Benzerlik kaynakçası, kalıp söz, deyim ve atasözü sözlükleri ile ağız çalışmalarının sözlük bölümleri taranan kaynaklardan oluşmaktadır. Kaynakların metin içerisinde kullanılan kısaltmaları yanlarında belirtilmiştir.

- Akyalçın, N. (2012), Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz – Tanıklı Sözlük, Eğiten Kitap, Ankara.(**NATİAS**)
- Çotuksöken, Yusuf (2004), İlköğretim 1 Deyimler Sözlüğü, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.(**YÇİDS**)
- Gökdayı, Hürriyet (2015), Türkçede Kalıp Sözler, Kriter, İstanbul, 2. Baskı.(**HGTSK**)
- Millî Kütüphane Başkanlığı (2001), Türk Atasözleri ve Deyimleri I, MEB Yayınları, Ankara.(**MKTAD I**)
- Millî Kütüphane Başkanlığı (2001), Türk Atasözleri ve Deyimleri II, MEB Yayınları, Ankara.(**MKTAD II**)
- Parlatır, İsmail (2008), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I – Atasözleri, Yargı Yayınevi, Ankara.(**İPDAS I**)
- Parlatır, İsmail (2008), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II – Deyimler, Yargı Yayınevi, Ankara.(**İPDAS II**)
- Sinan, A. Turan (2015), Türkçenin Deyim Varlığı, Kesit Yayınları, İstanbul.(**ATSTDV**)
- TDK (2019), Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, sozluk.gov.tr, Erişim: 24.07.2019.(**TTAS**)
- TDK (2004), Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, Ankara.(**BAAD**)
- Türkmen, Özcan (2017), Emirdağ Ağzında Atasözü ve Deyimler, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayını, Ankara.(**TÜRKMEN**)
- Yurtbaşı, Metin (2013), Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü, ex-cel-lencePublishing, İstanbul.(**MYSAS**)
- Yurtbaşı, Metin (2013), Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü, ex-cel-lencepublishing, İstanbul, 3. Baskı.(**MYSDS**)